

УДК 57+37
ББК 28
Т 33

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 13 від 30.11.2017 р.)

Теоретичні та прикладні аспекти розвитку біологічних наук : збірник матеріалів
II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28 листопада 2017 р., м. Рівне / Мельник В. Й., Грицай Н. Б. – Рівне : О. Зень, 2017. – 240 с.

ISBN 978 - 617- 601 – 233 -7

У збірнику опубліковано матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, які висвітлюють широке коло питань, пов'язаних із теоретичними та прикладними проблемами біологічних досліджень. Особлива увага приділяється дослідженням і розробкам, присвяченим вирішенню екологічних проблем біологічними методами та методиці навчання біології в школі та ВНЗ.

Рекомендовано для наукових працівників, спеціалістів науково-дослідних установ, студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів і викладачів вищих навчальних закладів, фахівців системи освіти і науки.

Відповідальність за зміст і достовірність поданих матеріалів випуску несуть автори наукових статей. Точка зору авторів публікації може не співпадати з точкою зору редколегії збірника.

УДК 57+37
ББК 28

ISBN 978 - 617- 601- 233 -7

© Автори статей, 2017

Ukraine : Collective monograph. Vol. 1. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. P. 116–133.

УДК 373. 5. 015. 31:502/504

**ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ
У ФОРМУВАННІ В ШКОЛЯРІВ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ПРИЧЕТНОСТІ
ДО ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ**

Н. В. Денисюк, Я. О. Чорна

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті наголошується на необхідності використання народного педагогічного досвіду у реалізації завдань екологічної освіти і виховання, формуванні екологічної компетентності школярів; наводяться приклади приказок та прислів'їв, які мають потенційний вплив щодо усвідомлення школярами власного внеску у руйнування та збереження найближчого довкілля.

Ключові слова: екологічна компетентність; почуття власної причетності до проблем довкілля, народний педагогічний досвід, школярі.

На сучасному етапі розвитку нашого високоорганізованого суспільства проблема формування у підростаючого покоління екологічної компетентності, зокрема важливої її складової – усвідомлення власної причетності до проблем навколишнього природного середовища, постає однією з найбільш складних. Людина своєю професійною та повсякденно-побутовою діяльністю приносить значну шкоду довкіллю, використовуючи мийні засоби, що містять ПАВ, хімічні засоби захисту рослин та ін. Навіть купуючи різні продукти харчування, товари широкого вжитку, людина особисто впливає на найближче довкілля. Важливо, щоб кожна людина усвідомила потребу у підпорядкуванні перетворювальної діяльності загальним законам стійкого розвитку соціоприродного середовища. Оскільки народно-виховні засоби органічно вплітаються в усі

сфери життя людини з моменту її народження, їх використання в процесі реалізації завдань екологічної освіти і виховання школярів залишається актуальним.

Питанню використання виховних традицій українського народу в практиці екологічної освіти і виховання школярів присвятили свої дослідження Л. М. Різник [3], В. І. Скутіна [5], Л. Д. Руденко [2] та ін., в яких висвітлюються народні знання про природне середовище, світоглядні уявлення українців, повір'я, прикмети, завбачення, загадки, ігри, обряди, традиції тощо.

На доцільність звернення до народних традицій природокористування під час формування екологічної компетентності школярів наголошували такі науковці, як Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко та ін. [2; 4; 7, с. 28].

Гармонійність з природою людство віками визнає хорошим і гідним для наслідування прикладом в екологічному вихованні. Природовідповідний підхід у вихованні забезпечує гармонійний, комплексний підхід до формування особистості, оскільки природа впливає на почуття, свідомість, поведінку людини. У народній творчості олюднено образи батьківщини, рідної природи: дуб-батенько, земля-матінка, джерело – «журавлине око» та ін. В.Сухомлинський оцінював природу як «вічне джерело думки і добрих почуттів дітей» [6].

В узагальненому значенні природа – це і подвір'я батьківського будинку, і Всесвіт, і світовий космічний простір. Увесь традиційний спосіб життя визначається рідною природою. Її руйнування рівносильне руйнуванню етносфери, отже і самого етносу [1, с. 551]. Природа впливає на формування особистості людини, а вислів «на лоні природи» якнайкраще визначає роль природи в її житті. Народ і природа неподільні. У їх єдності – найвища гармонія життя на Землі. В свій час К. Ушинський

констатував, що день, проведений дитиною серед гаю і полів... вартий багатьох тижнів, проведених на шкільній лаві.

Використання надбань народу, а саме засобів народної педагогіки дає можливість лаконічно і доступно, тобто відповідно до вікових особливостей дитини, сформувати певні поняття і моральні норми у ставленні до живої природи. Важлива також емоційно забарвлена оцінка цих норм, переконаність у необхідності їх дотримання. Отже, головною умовою виховання української дитини-захисника природи є передача їй духовної спадщини народу, його моральних ідеалів. Тому батькам і вчителям слід постійно звертатись до творчості народу, що пройшла через віки, перевірена досвідом багатьох поколінь.

На основі українського фольклору, зокрема, таких жанрів як прислів'я, приказки, казки, народні пісні формуються основні уявлення про природний світ та закони у ньому. Цю закономірність можна прослідкувати прислухавшись до повчань наших предків. У даній статті ми детальніше зупинимось на приказках і прислів'ях, які мають глибокий зміст і перевірені століттями.

З дитинства людина виносила в доросле життя переконання про природу, що є не лише об'єктом споживання – вона синонімічно неподільна з рідним краєм – *«Без верби і калини нема України», «Де природа – мати, а людина – батько, там добра багацько»*. Народна мудрість твердить про неприпустимість бездумного користування природними благами, які слід охороняти і примножувати [1, с. 584]: *«Не кожному природа мати, іншому й мачуха», «Горнишся до природи – не матимеш пригоди», «Від природи бери те, що вона дає, та й за те дякуй», «З природою живи в дружбі, то й буде вона тобі в службі», «До природи не носи шкоди», «До землі з ласкою – будеш із паскою», «Доглядай землю плідну, як матір рідну», «Землю обдуриш раз – вона тебе сто раз», «Земля - наша мати, всіх годує», «Дай полю гною – дасть хліба вволю», «Земля –*

тарілка, що покладеш, те й візьмеш», «Землі частіше кланяйся – хліба більше буде», «Хто полю годить, тому жито родить» та ін. Щоб дитина це збагнула народна педагогіка вдавалась до антропоморфізму. В казках і легендах звірі й рослини наділялись людськими рисами характеру й діяли дотично до діяльності людей. В народних приказках мовиться: «Не бий бобра - не буде добра», «Пошануй худобу раз, а вона тебе десять раз пошанує», «Хто худобу б'є, той потім без неї буде», «Корова в господарстві, як друга мати», «Рослина – землі окраса».

У часи язичництва вважалося, що Боги живуть у кронах дерев та в цілющих водах джерел. Існувало уявлення про дерево як реінкарнацію людської душі після смерті, тому до дерев наші предки ставились як до живих істот: *«Дерево водою живе, дерево і воду береже», «Зламати дерево - секунда, а виростити - роки», «Зрубали дерева - прощай птиці», «Зрубане дерево знову не виросте», «Посадив дерево – себе прославив, посадив сад – рід прославив», «Зрубав дерево – посади три», «Сади деревину змолоду – на старість як знахідка», «Посадив дерево, викопав криницю, виростив сина – даром життя не прожив», «Немає ліпшої краси, ніж гаї і ліси», «Ліс і вода – брат і сестра», «Ліс – природне багатство», «Ліс сам себе чистить», «Ліс не школа, а всіх учит» та ін.*

З давніх-давен українці вірили в надприродну, цілющу і захисну силу води. З нею пов'язували народження всього живого. З іншого боку, наші предки знали й про руйнівні властивості водної стихії. За часів язичництва воді поклонялися, навіть боялися, а тому приносили жертви річкам, колодязям і водяним духам. Це знайшло своє відображення у народних прислів'ях і приказках про воду: *«Вода - наша мати», «Хліб - батько, вода - мати», «Земля найбагатша, вода найсильніша», «Без води й борщу не зварши», «Без води каші не зварши», «Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися», «Не зарікайся з тої криниці воду пити», «Не плюй у криницю - доведеться води напитись», «Не брудни криниці, бо схочеш*

водиці», «Не псуї джерела – онуки проклянуть», «Зіпсував воду, не буде честі твоєму роду», «Яка криниця – такий господар», «Криницю силою копати – води не пити», «Вода з одного бере, а другому дає», «Не пхай річки, вона сама пливе», «Багато води – багато трави» тощо.

Так само в народному віруванні багато приказок і про птахів. Деяких птахів, особливо великих й сильних, як орел, сокіл та ін., українці дуже поважали, як символ сили. Птаство в народних творах завжди антропоморфується, розуміє людську мову й розмовляє, а людина повинна його охороняти та не заважати в період висиджування яєць своєю діяльністю: *«Де багато пташок, там нема комашок», «Де пташки, там гинуть комашки», «Зав'яз пазурець - і пташці кінець», «Зруйнував гніздо пташине – не буде в тебе ні дітей, ні родини», «Одна ластівка весни не робить»* та ін.

Отже, в засобах народного виховання, а саме в приказках і прислів'ях, приховані надзвичайно багаті можливості для формування екологічної компетентності особистості. Прислів'я та приказки являють собою своєрідні «заповіді», «формули», у яких узагальнюється життєвий досвід, відображується світогляд і педагогічний ідеал, вирішуються в природній, ненав'язливій формі еколого-виховні завдання. Можна вірити в те, що школярі, виховані засобами природи, засобами народної педагогіки в майбутньому не нашкодять навколишньому природному середовищу своєю повсякденно-побутовою діяльністю, усвідомлюючи, що задоволення будь-яких потреб людини пов'язане з використанням природних ресурсів і впливом на довкілля.

Список використаних джерел

1. Лисенко Н. В. Етнопедагогіка дитинства. Навчально-методичний посібник. – К.: Видавничий дім «Слово», 2011. – 720 с.

2. Пустовіт Н. А. Екологічні задачі, ігри, вікторини. 5-11 класи: методичний посібник / Н. А. Пустовіт, З. Н. Плечова, О. Л. Пруцакова; за ред. Н. А. Пустовіт. – К.: Шк. світ, 2013. – 112 с.
3. Різник Л. М. Екологічне виховання за народними традиціями // Початкова школа. – 1995. - №7. – С. 20-26.
4. Руденко Л. Народні традиції в екологічному вихованні учнів // Рідна школа. – 2001. - №2. – С. 38-40.
5. Скутіна В. І. Традиції українського народу з природоохоронного виховання і їх використання в сучасній школі: Автореф. дис...кан. пед.. наук. – К., 1994. – 24 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Статті / В. О. Сухомлинський ; [редкол.: Дзеверін О. Г. (голова), Грищенко М. М., Заволока С. П., Сухомлинська Г. І. [та ін.]]. – Київ: Радянська школа, 1977. – 639 с.
7. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. – К.: «Педагогічна думка», 2008. – 64 с.

УДК 378.011.3-051:57:[378.147.091.33-027.22:53+59

**НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВА ПРАКТИКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА
ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ НА ПРИКЛАДІ
ПРАКТИК З БОТАНІКИ ТА ЗООЛОГІЇ**

Л. І. Довгопола

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Розглянуто особливості організації і проведення навчально-польових практик із зоології (безхребетних, хребетних тварин) та ботаніки (анатомія, морфологія та систематика вищих рослин), доведено, що практична складова фахової підготовки студентів-біологів є важливим компонентом формування професійних компетенцій.